

DÜZCE BELEDİYESİ KÜLTÜR YAYINLARI: 17
İSLÂMÎ İLİMLER ARAŞTIRMA VAKFI
Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi: 86

Kitabın Adı
Son Dönem Osmanlı Mütefekkirleri ve Ahlâk Anlayışları

Yayına Hazırlayanlar
Dr. İsmail KURT – Seyit Ali TÜZ
İslâmî İlimler Araştırma Vakfı

Koordinatör ve Son Okuma
Prof. Dr. M. Faruk BAYRAKTAR
Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kurucu Dekanı

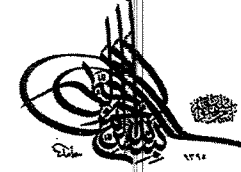
Kültür İşleri Müdürlüğü
Yayın Standartları ve Telif Hakları Sorumlusu
Feride Ömür GÜÇLÜ

Baskı ve Cilt:
MRK Baskı ve Tanıtım Hizmetleri
1354. Cadde 1357. Sokak, No. 43
Yenimahalle - Ankara
Telefon: 0312 354 54 57
Sertifika No: 14338

1. Basım
İstanbul, Eylül 2017/ 1000 adet basılmıştır.
ISBN : 978-605-4133-16-1

© Tam hakları Düzce Belediyesi'ne aittir.

İletişim Adresi:
DÜZCE BELEDİYESİ
Cedidiye Mahallesi, İstanbul Caddesi Hükümet Sk. Düzce
Telefon: 0380 524 5821- Faks: 0380 524 5825
Email: info@duzce.bel.tr



SON DÖNEM OSMANLI MÜTEFEKKİRLERİ VE AHLÂK ANLAYIŞLARI

Tartışmalı İlmî Toplantı

22 - 23 Ekim 2016

Cumartesi Sabah:
Düzce Ü. Cumhuriyet Konferans Salonu

Cumartesi Öğleden Sonra ve Pazar:
Düzce Müftülüğü Konferans Salonu

İstanbul 2017

©Bu kitap İslâmî İlimler Araştırma Vakfı tarafından yayına hazırlanmış olup kitapta yer alan araştırma metinlerinin ilmi, fikri muhtevâ ile ilgili sorumluluğu tebliğ sahiplerine, telif hakları İSAV'a, basım organizasyonu ise anlaşmalı olarak Düzce Belediyesi'ne aittir.

Toplantıyı Tertipleyenler:



1. Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Konuralp Yerleşkesi Beçi Yörükler Kampüsü/Düzce
(+90 380) 542 11 70 - Fax : 0380 542 11 80
E-posta: ilahiyat@duzce.edu.tr

2. Düzce Belediyesi
Ceditiye Mahallesi İstanbul Caddesi, Düzce
Tel: 0380 524 58 21 Faks: 0380 524 58 25
Email: info@duzce.bel.tr

3. Düzce Müftülüğü
Burhaniye Mah. General Kâzım Sokak No:10
Düzce merkez:0380 514 32 22 Fax:0380 514 65 54

4. İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV)
Kıztaşı, Kâmil Paşa Sokak, 5 Fatih/İstanbul
Tel : (+90 212) 523 54 57 Fax : 0212 523 65 37
E-Mail: isav@isavvakfi.org, isav@isav.org.tr

Bibliyografik Bilgiler:

Son Dönem Osmanlı Mütefekkirleri ve Ahlâk Anlayışları/ Editör: M. Faruk Bayraktar, 1. bs. — İstanbul 2017

600 s.; 16x23,5 cm.

ISBN : 978-605-4133-16-1

1. Osmanlı, 2. Toplum, 3. Ahlâk, 4. Terbiye, 5. Ahlâk anlayışları

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	9
TAKDİM	11

Prof. Dr. Ali ÖZEK - Prof. Dr. Mehmet Faruk BAYRAKTAR

AÇILIŞ KONUŞMALARİ

Prof. Dr. Mehmet Faruk BAYRAKTAR	13
<i>Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kurucu Dekanı</i>	
Selâmi EMEN	15
<i>Düzce İl Müftüsü</i>	
Prof. Dr. Mahmut KAYA	19
<i>İslâmî İlimler Araştırma Vakfı (İSAV) Mütevelli Heyet Üyesi</i>	
Murat YİĞİT	21
<i>Düzce Mülî Eğitim Müdürü</i>	
Murat CAYMAZ	22
<i>Düzce Belediye Başkan Yardımcısı</i>	
Prof. Dr. İlhan GENÇ	23
<i>Düzce Üniversitesi Rektör Yardımcısı</i>	

TEBLİĞ ve TEBLİĞCİLER

1. Tebliğ: "Abdurrahman Şeref" 27
Yrd. Doç. Dr. Gülsüm PEHLİVAN AĞIRAKÇA
Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
2. Tebliğ: "Abdullah Şevket (İçelli)" 45
Yrd. Doç. Dr. Hasan MEYDAN
Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
3. Tebliğ: "Abdullah Behçet" 95
Prof. Dr. Hüsameddin ERDEM
Karatay Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi
4. Tebliğ: "Ahmed Naim Babanzâde" 119
Prof. Dr. Recep KILIÇ
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
5. Tebliğ: "Ali Nazîmâ" 141
Prof. Dr. Mustafa UZUN
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
6. Tebliğ: "Baha Tevfik" 173
Prof. Dr. M. Tayfun AMMAN
Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
7. Tebliğ: "Ahmed Nazif" 189
Yrd. Doç. Dr. Ayhan ÖZ
Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

8. Tebliğ: "Celal Nuri İleri"211
Yrd. Doç. Dr. Emine KESKİNER
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
9. Tebliğ: "Ömer Ferit Kam"233
Yrd. Doç. Dr. Necip YILMAZ
Trakya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
10. Tebliğ: "Muallim Naci"267
Yrd. Doç. Dr. Umut KAYA
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
11. Tebliğ: "İbnü'l-Emin Mahmud Kemal"307
Prof. Dr. Hasan AKSOY
Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
12. Tebliğ: "Ahmed Rif'at (Yağlıkçızâde)"339
Prof. Dr. Mehmet Faruk BAYRAKTAR
Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kurucu Dekanı
- ÖZET (Türkçe, Arapça)363

III

ABDULLAH BEHÇET ve BEHÇETÜ'L-AHLÂK

Hüsameddin ERDEM*

Abdullah Behçet Samsunlu tüccar Hasan Efendinin oğludur. 10 Zilkâde 1260/10 Kasım 1845 da Samsun'da doğmuştur. Sıbyan mektebinde Arapça, Farsça ve hesap öğrenmiştir. 1271/1855 de 11 yaşında iken Samsun Muhasebe Kalemî'ne, 1275/1859 de Canik Sancağı Tapu Kalemine, 1286/1870 da Samsun Rusumât Nezareti Muhasebe Kalemî'ne başkâtip olmuştur. 1292/1876 de İstanbul'a gitmiş ve Hazîne-i Celîle Varidât-ı Umûmiyye Muhâsebesi'ne devâm etmiş, daha sonra İstanbul dönüşü 1293/1877 de Bafra'da, 1294/1878 de Canik Sancağı'nda, 1295/1879 de Amasya Sancağı'nda, 1297/1880 de Sivas Vilayeti'nde, 1299/1882 da Şurayı Maliye'de, 1301/1884 de Encümen-i İdâre-i Mâliye Kalemî'nde muhtelif tutardaki maaşlar'a memuriyette bulunmuş, 1303/1886 de Meclis-i Mâliye Kalemî'nde, 1306/1889 da Mektûbî-i Mâliye Muâvinliği'nde, 1307/1890 de Muhâsebe-i Umûmiyye-i Mâliye eshâm ve maâşat-ı zâtiyye şu'besi müdürlüğünde, 1308/1891'de Mâliye Sicill-i Ahvâl şu'besi müdüriyetinde, 1313/1896'da Hazîne-i Celîle-i Mâliye Muhâsebât-ı Atîka muhasebeciliğinde çeşitli kademe yöneticiliklerde bulunmuştur.

Memuriyet dönemlerinde başarılı bir memuriyet dönemi geçirmiş; son zamanlarında ise iyi bir üst düzey yönetici oldu-

* Prof. Dr., KTO Karatay Üniversitesi. Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölüm Başkanı, husameddinerdem@hotmail.com

ğ u anlaşılmıştır. Bu başarılı çalışmalarından dolayı birçok ödül ve madalya almıştır. Bunlardan bazıları; 1307/1890 de dördüncü rütbeden Nişân-ı 'Âli-i Osmânî ödülü, 1310/11893 da rütbe-i ûlâ sınıf-ı sâni derecesi, 1318/1901 de rütbe-i ûlâ sınıf-ı evvel derecesi, 1316/1899 bi'l-istizân irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhî şeref-südûru, 1319 da Altın Hicâz Demiryolu madalyası, 1320/1903 de üçüncü dereceden Mecîdî nişân-ı zî-şânu, 1321/1904'de de ikinci rütbeden Nişân-ı 'Âli-i Osmânî başarı ödülleri almıştır.

Behçet Bey 1327/1910 H. Şa'bân'ın yirmi sekizinde, 1 Eylül sene 1325/1910 R. de 3072 kuruş maaşla emekliye ayrılmıştır.¹

Abdullah Behçet'in ahlâk ile ilgili eserinin tam adı, "*Behçetü'l-Ahlâk*" tır. 1314 (1896) da İstanbul'da Mahmut Bey Matbasında basılmış ve 166 sayfadan meydana gelmektedir. Maarif Nezaretinin 21 Rebiu'l- evvel sene 1314 tarih ve 315 numaralı ruhsatnamesiyle basılmıştır.

1- Giriş:

Abdullah Behçet bu eserinde ahlâkla ilgili bazı konuları tartışmaktadır. Bunların en başta geleni ahlâkın ne zaman başlamış olduğu, önem ve lüzumu, tanımı ve çeşitleridir. Yine o ahlâkı; iyi ahlâk ve kötü ahlâk diye iki ayırıp iyi ahlâk ve çeşitlerinden, daha sonra da kötü ahlâk ve çeşitlerinden söz etmektedir. Kötü ahlâkı konu edindiği bölümde, hem ilgili kötü

¹ Başvekâlet Osmanlı Arşivleri DH. SAİD. Sicill-i Ahvâl Defteri, nr. 22, ss. 351-352. Bu tebliği sunduğum sırada Abdullah Behçet Beyin kimliği hakkında hemen hiç bilgimiz yoktu. Kadim arkadaşım Mustafa Uzun Bey, tebliğin müzakeresinde müellifin kimliği hakkında Başbakanlık Arşivindeki Sicill-i Ahval Defterine bakmamı hatırlatmakla kalmadı, tebliğin yayımından önce Sicil'deki bilgiyi arşivden bulup asistanı Erdal Seyis beyle okuyarak bana gönderdi. Kendilerine müteşekkirim.

ahlâkı tanımlamakta, hem de kötü ahlâkı yok etmenin yollarını ele almakta ve bazı çözüm önerilerinde bulunmaktadır.

Ahlâkın ne zaman başladığı sorusuna Abdullah Behçet'in cevabı, Hz. Âdem'dir. Ona göre ahlâk, ilk insan, ilk peygamber Hz. Âdem (as) ile başlamıştır. Çünkü ahlâk ilmi, ona göre, insan fiil ve amellerinin iyilik ve kötülüğünü tayin, Hak ve yaratılanlara karşı vazifeleri ortaya koymaktadır. Bütün bu vazifeler ilahi dinlerde yer almaktadır. Bu ilmin menşei/kaynağı da Hz. Âdem ile ikiz kardeş olması nedeniyle, ilahi bilgi kaynağı vahiyydir.²

Abdullah Behçet, zamanla insanların ihtiyaçlarının artması nedeniyle, tabii fıtrata ve şeriatın ihtiyaçlarına bağlı olarak, ahlâkın da gelişip bir kitap haline gelmesi gerektiğinden söz eder. Ona göre, Aristoteles bunu ilk başaranlardan biridir. Bu sayede ahlâk özel bir alanın ilmi haline gelerek ferdileşmiştir. Daha sonra ise Allah'tan alınan vahiy vasıtasıyla Hz. Peygamber (s.a.v.) aracılığı ile çok daha fazilet ve üstünlükler içeren ve bunları yayan üstün bir ahlâka dönüşmüştür.³

Abdullah Behçet, ahlâk ilmini çok önemsemekte ve onun öğrenilmesini vacip olarak görmektedir. Çünkü ona göre, "insanların, yapılıp-yapılmaması gereken farzlardan olan ahlâkı fazilet ve reziletleri bilip doğru yol olan itidal yoluna girmesi, ahlâk ilmini öğrenip tahsil etmesiyle mümkündür. Bunun için de ahlâk ilmi öğrenilmesi vacip olan bir ilimdir."⁴

O, II. Abdülhamid Han zamanında ahlâkın okullara bir ders olarak konulup okutulmasını da takdirle karşıladığını belirtmiştir.⁵

Abdullah Behçet, insanın bir beden, bir de ruh yönünün olduğunu, beden yönünün devamı için onun hastalıklar vb.den

² Abdullah Behçet, *a.g.e.*, İstanbul, 1314, s. 2-3.

³ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 3-5.

⁴ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 17.

⁵ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 6.

korunması gerektiğini, bu korumayı yapmak için de tabiat bilgisine ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Yine aynı şekilde insanın ruhî yönünün mükemmelleşmesi, iyilik ve ahlâkî faaliyetlerin devamı için de ahlâk ilmine ihtiyaç olduğundan söz eder. Sağlığı korumak için nasıl "Sağlık Bilgisi" gerekli ise, ahlâk ilmi de ahlâkî iyileştirme ve kemale erdirmeye öncü olduğu için, ruhi hastalıkların tedavisi ve yok edilmesinde üstlenmiş olduğu görev sebebiyle "tıbb-ı ruhanî" mesabesinde dir.⁶

"Hulk" kelimesini, kendisinden insan fiillerinin kolaylıkla çıktığı/sadır olduğu bir meleke olarak tanımlayan Abdullah Behçet, insan nefsinin keyfiyetini biri hal, diğeri de meleke olmak üzere iki kısma ayırır. Eğer nefisten sadır olan durum çabuk değişiyor ve istikrar kazanmıyorsa (gayr-ı rasih), buna hal denir; gülmek ve ağlamak gibi. Yok eğer nefisten sadır olan durum rasih/istikrar kazanmış olursa buna **meleke** denir; şecaat/cesurluk ve cömertlik gibi. Burada sözü edilen "meleke" nefiste istikrar kazanmış, artık her an değişme göstermeyen bir durum veya meziyet yahut ta rezilettir.⁷

2- Huyun Değişip Değişmeyeceği Meselesi

Abdullah Behçet, huyun değişip değişmemesi meselesinin klasik ahlâk anlayışında olduğu gibi tartışmalı bir konu olduğunu, burada üç yaklaşımın bulunduğunu belirtir. Bunlardan birincisi değişmeyeceği görüşüdür. Eğer huyun değişmezliği kabul edilirse, o zaman ahlâkın gelişmesi ve olgunlaşması diye bir şeyin düşünülmemeyeceğine vurgu yapar. Ancak filozofların büyük bir çoğunluğu huyun değişeceği yönünde fikir beyan etmişlerdir. Burada da huyun tabii ve kesbî huy diye ikiye ayrıldığını, kesbî huyun ancak kısmî olarak değişebileceğini, üçüncü yaklaşım ise ahlâkın dayandığı huyun hiçbirinin tabii olmadığını, ahlâkın tamamen çevre şartlarıyla oluştuğunu, bu sebeple de ahlâkın değişebileceğini, hatta yok olmasının bile

⁶ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 18.

⁷ Abdullah Behçet *a.g.e.*, s. 35.

mümkün olduğunu belirtirler. Ona göre, Peygamberlerin yönlendirmeleri, şeyh ve âlimlerin eğitim ve terbiye yolları bu değişme ilkesi üzerine kurulur.⁸

Nefis meselesi de dolaylı olarak huyun değişip değişmemesi ile ilgili bir mesele olarak görülür ve onun hayır üzere mi? Yoksa kötülük (şekavet) üzere mi var edildiği hususu da tartışma konusu olmuştur. Abdullah Behçet, burada iki aşırı görüşün olduğunu, ancak burada esas olanın ise çoğunluğun da benimsediği nefsin ne hayır, ne de şer üzere olmayıp meleklikle hayvanlık arasında bir yerde bulunduğunu, her iki tarafa da meyyal olabileceğini, eğer iyiliğe yönelir ve iyilik elde etmeye çalışılırsa iyi, aksi halde ise kötü olacağından söz eder.⁹

Abdullah Behçet, burada ahlâk ilminin önemini ortaya koymaya çalışır ve onun bize orta yol dediğimiz idea bir yolu göstermesi sebebiyle de ahlâk ilmini öğrenmenin herkese bir vecibe olarak terettüp ettiğinden söz eder.

Ahlâkı, hikmetin bir kısmı olarak kabul eden Abdullah Behçet, hikmeti; beşerin gücü nispetinde, imkân gördüğü miktarda dış cünya ne halde ise o hal üzere bilmektir diye tanımlar. Hikmeti; nazarî ve amelî diye ikiye ayırır. Nazarî hikmeti de; İlahî hikmet, riyazî hikmet ve tabii hikmet diye üçe; amelî hikmeti ise; ahlâk ilmi, ev idaresi ve şehir idaresi diye üçe ayırır.¹⁰

Abdullah Behçet, insanın iki şeyle mutlu olacağını belirtir. Bunlardan ilki; hakiki ilim ve itikat; ikincisi ise faziletli bir ahlâk, amel-i salih ile donanmak ve kötü huylardan kaçınmaktır.¹¹

Ahlâk ilmi, bir kimsede meydana gelen fiil ve eylemlerden söz eder. Konusu ise kişinin kendi seçim ve isteği ile iyi ve kötü fiillerin meydana gelmesi yönünden insan nefsidir. Gayesi

⁸ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 12-13.

⁹ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁰ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 19.

¹¹ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 20.

ise; ahlâkı süsleme ve mükemmelleştirme, fiil ve amelleri iyileştirmedir.¹²

3- Nefis ve Nefsin Çeşitleri:

İnsan nefsi, Abdullah Behçet tarafından cismanî ve cismani olmayan basit bir cevher olarak tanımlanır. Nefis; bizzat bilme, idrak etme ve bedendeki kuvveleri ve aletleri sebebiyle o beden üzerinde tasarrufta bulunur ve onu yönetir.

Filozoflar nebatî, hayvanî nefis yanında bu iki nefsin bir takım özelliklerini de taşıyan insanî nefsi esas alırlar. Abdullah Behçet de diğer nefis türlerini çok detaylı bir şekilde ele alır ve sorgulamaya çalışır.¹³ O da insan nefsi (ruhu) üzerinde yoğunlaşır. Ona göre insan nefsi; nefis-i natkadan ibarettir. Nefis-i natkının iki seçkin kuvveti vardır. Bunlar: 1. Natka (düşünme ve konuşma) Kuvveti, 2. Amile (eyleme dönüştürme) Kuvvetidir.

Natika; nazarî hikmet olan bilmek ve idrak etmektir. Amile ise iyi ile kötü ameli, ahlâkı ayırır, fiilleri temyiz eder. Hangi amelin kemal ve mutluluk sebebi olduğunu ortaya koymaya çalışır. Amile kuvveti de;

1. Kuvve-i şehviye, faydayı celp, yeme-içme vb. gibi ihtiyaçları karşılamaya yönelik fitrî bir kuvvettir.

2. Kuvve-i gazabiye; kötülükleri defetme, insanın kendisini koruma ve varlığını devam ettirmeye yönelik bir fitrî kuvvettir.

Kuvve-i amile, hareketlerini gerçekleştirirken gücünü akıl kuvvetinden alır; hayvanlar ise bu gücü histen alırlar.¹⁴

Sonuçta ahlâkî fillerin (iyi veya kötünün) kaynağını oluşturan üç kuvvet vardır. Bunlar:

¹² Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 24.

¹³ Bilgi için bkz. Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 26-33.

¹⁴ Bkz. Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 33-34.

1. Kuvve-i Akliye (akıl gücü): Nefs-i melekî: Nefs-i mutmainne de denir. Bu kuvvetin orta hali "hikmet"tir. İfratı, "cerbeze", tefriti ise "gabavet"tir.

2. Kuvve-i Gazabiye (gazap gücü): Nefs-i seb'î; nefsi levvame de denir. Bu kuvvetin orta hali "şecaat"tir. İfratı, "tehevvür", tefriti ise "korkaklık"tır.

3. Kuvve-i Şehviye (şehvet gücü): Nefs-i emmare de denir. Orta hali "iffet"tir. İfratı, "fücûr", tefriti ise "hamûd"tur.¹⁵

Burada görüldüğü üzere Abdullah Behçet; ahlâkî fazilet ve reziletlerin kaynağını diğer birçok klasik İslâm ahlâkçılarındaki gibi ruhun (nefsin) kuvvetlerine bağlamaktadır. Nefsin üç kuvveti olan fikir, gazab ve şehvet kuvvetinin orta hallerinden üç temel fazilet; aşırılık (ifrat) ve eksikliğinden (tefrit) de altı temel reziletler çıkmaktadır. Bu üç temel fazilete (hikmet, şecaat, iffet) bunların üçünün birlikte meydana getirdiği bir dördüncüsü daha katılır ki bu da adalettir. İlk üç temel fazilete karşı ifrat ve tefritlerden meydana gelen 6 temel rezilet, kötü ahlâk vardır. Adaletin ifrat ve tefriti yoktur; onun sadece zıddı vardır; o da zulümdür. Zulüm de söz konusu 6 temel rezilete bir yedincisi olarak katılır.

4- Dört Temel Fazilet:

Bu dört temel faziletten ilki;

1. Hikmet:

Akıl gücünün ideal orta hali olan hikmet; hakkı hak, batılı batıl, hayrı hayır, şerri şer olarak belirleyen bir kuvvet olarak tanımlanır. Bu kuvvetin ifratı cerbeze, tefriti ise hamakattır.¹⁶

Hikmetin yedi kısmı vardır. Bunlar: 1. Zihin duruluğu, 2. Süratli intikal ve anlama (cevdet-i fehm), 3. Zekâ, 4. İyi akıl yü-

¹⁵ Bkz. Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 34-36.

¹⁶ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 37.

rütme veya iyi tasavvur etme gücü, 5. Suhulet-i tezlüm, 6. Hıfz, 7. Tezekkür (hatırlama).¹⁷

2. Şecaat:

Gazap gücünün ideal orta hali olan şecaat; akl-ı selimin izin verdiği korkutucu şeylere karşı cesaret verici kuvvettir. Tehevür ve korkaklık arası bir haslettir.

Abdullah Behçet, "şecaat" e özel bir önem verir ve o şecaati ahlâkî faziletlerin anası sayar. Ona göre şecaat; ilahî muhabbeti cezbeden bir haslettir. Bu da insanda kalp kuvveti sayesinde meydana gelir. Güçlü bir kalp ise İslâm inancı sayesinde Allah'a tevekkül, kadere rıza ve teslimiyetle olduğu için de şecaat Müslümanların daha çok gerçekleştirdiği bir fazilettir.

Temel ahlâkî fazilet olan şecaatin on bir kısmı vardır. Bunlar: 1. Kiber-i nefis, 2. Sebat, 3. Uluv-u himmet, 4. Necdet, 5. Hilim, 6. Sükûnet/sekinet (teenni), 7. Tevazu, 8. Şehamet (zikre ve iyi işlere istekli olmak), 9. İhtimal veya tahammül, 10. Hamiyet, 11. Rikkat'tir.¹⁸

3. İffet:

Şehvet kuvvetinin ideal orta hali olan iffet; yeme-içme ve cinsi ilişki, giyim-kuşamda akıl ve dinin sınırlarını aşmayacak şekilde insana yetecek kadarını kullanmaya izin veren kuvvettir. Başka bir tarifte ise; haramlara, özellikle de şehvetle ilgili haramlardan kaçınmayı içeren bir kuvvettir. Fücür ve hamûdun ortası olan yüksek bir ahlâkî haslettir.¹⁹

İffet faziletinin on bir kısmı vardır. Bunlar:

1. Hayâ, edep, 2. Sabır, 3. Deat (heyacan ve şehvet anında sükûnet), 4. Nezahet, 5. Kanaat, 6. Vakâr, 7. Rıfk, 8. Hüsn-i hedy, 9. Vera', 10. İntizam, 11. Seha.²⁰

¹⁷ Bkz. Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 37-41.

¹⁸ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 42-57.

¹⁹ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 58.

²⁰ Bilgi için bkz. Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 58-69.

Abdullah Behçet, ahlâkî faziletler içinde ayrı bir yeri olan iffetin en çok da kadınlara yakıştığını, bunun en önemli tezahürlerinden birinin ise "edep" olduğunu belirtir. Edebi ise "beğenilmeyen söz ve övgüye değer bulunmayan fiillerden nefsi korumak ve kendisiyle insanlar arasında yüzüsu dökmeyip hürmet derecesini muhafazadan ibarettir."²¹ sözleriyle ifade etmeye çalışır. Ona göre gerçek edep, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Beni Rabbim terbiye etti ve terbiyemi de en iyi şekilde yaptı"²² hadisindeki terbiyedir. Bu edep, hem küçüğe, hem de büyüğe yakışan bir haslettir. Bu bağlamda Hz. Ali: "Kişinin edebi onun için altından da hayırlıdır."²³ demiştir.

İffete bağlı faziletlerden birisi de "sabır"dır. Sabır ise "hevaya uymadan nefsi korumaktır." Başka bir ifadeyle, Allah'tan kula erişen hilelere ve belalara sabırla muamele etmektir. Sabırla vasıflananlar, dünyada; "Allah sabredenlerle beraberdir"²⁴ ayetinin sırrına, ahirette ise "sabredenler olarak vefat edenlere hesapsız ecirler vardır."²⁵ ayetinin muhatabı olurlar. "Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanınız" ayetiyle ahlâklanmış ve hayatını sabır sıfatıyla süslemiş olan Resulullah ise: "Allah'ın yardımı sabırladır."²⁶ buyurmuştur.²⁷ Bir diğer fazilet olan vakar ise, nefsin; arzuları doğrultusunda gitmesinde teenni ile muamele etmektir. Bu durumda özellikle Hz. Peygamber'in (s.a.v.): "Teenni ile hareket etmek Allah'tan, acele ile hareket ise şeytandandır."²⁸ hadisini şiar edinmek gerekir.²⁹

²¹ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 62.

²² Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, Mısır, 1373 H, I, 12-14, 35, 54; Aclûnî, *Keşfu'l-hafa*, Beyrut, 1352 H, I, 72.

²³ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 62-63.

²⁴ Bakara, 2/153.

²⁵ Zümer, 39/10.

²⁶ Ahmet b. Hanbel...

²⁷ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 63-64.

²⁸ Tirmizî, *Birr*, 66.

²⁹ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 66.

Abdullah Behçet'in önemseydiği iyi hasletlerden birisi de "sahavet (cömertlik)"tir. O sahaveti, malın verilmesinin nefse kolay gelmesi ve layık olan kimselere lüzumu kadar vermek ve ihsanda bulunmaktır diye tanımlar. Cömertlik kadar iyi bir ad ile anılmaya uygun, şerefli ve övgüye değer bir şey yoktur. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.): "Cennet, cömertlerin yurdu"dur"³⁰ buyurmuştur. Cömertlik ahiret mutluluğunun en büyük delillerinden birisidir. Ayette: "Kim bir iyilikle gelirse ona on katı ile karşılık vardır."³¹ buyrulur. Abdullah Behçet'e göre sahavet, dünya mutluluğudur. Onun delili de: "İnsan, ihsanın kuludur"³² sözüdür. İffetin kısımlarından biri olan "seha (cömertlik)"nın da sekiz kısmı vardır.

Bunlar: 1. Kerem, 2. İsar, 3. Nebil, 4. Muvasat, 5. Semahat, 6. Musamaha, 7. Mürüvvet, 8. Afuv (avf)'dir.³³

4. Adalet:

Abdullah Behçet adaleti asıl temel fazilet olarak kabul eder ve diğer nefsin kuvvetlerinin orta hali olan hikmet, şecaat ve iffetin toplamından meydana gelen makbul bir haslet olarak nitelendirir.³⁴ Bu haslete sahip olan kimseye de adil kimse denilir. Adalet, tıpkı hikmet gibi nefs-i natıkanın/insan ruhunun filleri gerçekleştiren kuvvetinin orta halinden çıkar.³⁵

Abdullah Behçet, adaletin faziletlerin en şerefli ve en mükemmeli olduğunu, bir hasletten ziyade insana ait gerçek bir sıfat olduğundan söz eder. Bu sebeple adalet, bir çeşit bütün ahlâkî faziletlerin birleştirilmesi ve bir araya getirilme gayreti hükmündedir. O, her bir iyilikten daha fazlasını içerir ve ifade

³⁰ Aclunî, *Keşfu'l-hafa*, I/301.

³¹ el-En'am, 6/160.

³² Gazzâlî, *İrşâu ulumi'd-din*, çev. A. Serdaroglu, İstanbul, 1973, II, 79-83; IV, 299-306.

³³ Bkz. Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 69-76.

³⁴ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 76.

³⁵ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 78.

eder. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v.): "Bir saatlik adaletle hükmetme, bir senelik nafil ibadetten daha hayırlıdır."³⁶ buyrulur.

Abdullah Behçet, insan üzerine düşen üç tür adalet görevinden söz eder.

Bunlar:

1. Allah'a karşı yapmak zorunda olduğumuz kulluk ve ibadetler.

2. İnsanların içinde yaşadıkları topluma/insanlığa, komşu vb. ne karşı yerine getirmek, riayet etmek zorunda oldukları haklarıdır. Bunlar da ulu'l-emre itaat, imama, ulemaya hürmet, emaneti yerine vermek ve haklarını korumak, ahidini din kardeşi ve komşusuna karşı yerine getirmektir.

3. Geçmiştekilerin/selefin ve dünyada yaşayanların haklarına riayet etmektir. Bu da ana-baba, kardeşlerden ölenlerin geride kalanlarını, vasiyetlerini, vakıflarını tamir ve hayratlarını ihya, şer'i şerifte açıklandığı şekilde yapmaktır.³⁷

Ahlâki faziletlerin anası olan adaletin Abdullah Behçet'e göre on dört sınıfı/çeşidi vardır.

Bunlar:

1. Sadâkat, 2. Ülfet, 3. Vefa, 4. Teveddüt/Meveddet, 5. Mükâfat, 6. Hüsn-i şirket, 7. Hüsn-i kaza, 8. Sıla-i rahim, 9. Şefkat, 10. İslah, 11. Tevekkül, 12. Teslim, 13. Rıza, 14. İbadet'tir.³⁸

Abdullah Behçet, adaletin bu on dört çeşidinin her biri için detaylı açıklamalar yapmaktadır. Biz bunlardan sadece örnek olması açısından ibadet, sıla-i rahim ve tevekkül üzerinde kısaca duracağız. Bunun sebebi ise Abdullah Behçet'in bu konulara klasik ahlâkçılardan biraz daha farklı yaklaşmasıdır.

³⁶ Aclunî, *Keşfu'l-hafa*, II, 58, 1721.

³⁷ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 76-80.

³⁸ Bkz. Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 80-110.

Adaletin on dört çeşidinden birisi olan ibadet, Allah'ı tazim, ilahi emirlerine itaat, Allah'ın feyzine mazhar olan kutsi ayetlerini yüceltmek ve anlamaktır. İbadet, Allah'ın ilahi emirlerine boyun eğerek farzları ve yapılması gerekenleri yerine getirmek ve yasaklardan sakınmak, haramlar ve kötülüklerden kaçınmak ve Allah Resulünün sünnetine uymakla olur.³⁹

İnsana sonsuz nimetler veren Allah'a karşı ibadet, bir çeşit onun bu nimetlerine teşekkür etmektir. Buna aynı zamanda şükür de denir. Buna göre şükür, nimet verenin nimetleri karşısında onu övmek ve teşekkür etmektir. Nimetlere karşı şükür onun fazlaşmasını sağlar. "Eğer siz şükrederseniz, biz de artırırız."⁴⁰ ayeti gereğince şükür Allah'ın nimetlerinin çoğaltmasına sebep olan iyi bir haslettir. Bir nimet için hem kalben, hem dille, hem de diğer azalarıyla şükürü yerine getirmeye ihtimam gerekir.

Abdullah Behçet, şükürü üçe ayırır. Kalben şükür, dil ile şükür ve bütün azalarla şükür.

Bunlardan:

1. **Kalben Şükür:** Sahip olunan her bir nimetin gerçek nimetlendirici ve feyzi sonsuz olan Allah katından olduğunu bilmek ve tanımaktır.

2. **Dil ile Şükür:** "el-Hamdülillah" sözünü devamlı söylemektir.

3. **Azaların Şükürü:** Sahip olunan bir nimeti, Allah'ın yardımı ile sahip olunan kuvvetle sarf etmek ve her uzvu kendisine ait olan itaatle meşgul kılmaktır. Mesela gözün itaati, Allah'ın yarattıklarına ibretle, âlim ve salihlere izzetle, zayıf ve aşağı olan dostlara şefkatle bakmaktır. Kulağın itaati, ilahî kelam ve haberlere, Hz. Peygamber ve din büyüklerinin kıssalarına, üstatların öğüt ve nasihatlerine, Allah'a yakın insanların

³⁹ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 110-111.

⁴⁰ İbrahim, 11/7.

sözlerine kulak vermektir. Elin itaati de fakir ve ihtiyaç sahiplerine vermektir.⁴¹ Başka bir ifadeyle, bütün organların Allah'a itaati ve teslimiyetidir. Görüldüğü üzere şükür, her türlü hayrı düzenleyen, insanın kalbinin, dilinin ve diğer organlarının sahalına şamil olan geniş anlamalı bir kelimedir.

Abdullah Behçet'e göre, sıla-i rahim, hayır işlerine akrabayı ortak etmektir. Yani akrabasını kendi servet ve refahından hisse sahibi yapmaktır.⁴²

Abdullah Behçet insana nispet edilen yakınlığı ikiye ayırır.

Bunlar:

1. **Sıhrî yakınlık:** Akraba ve taallukattan ibaret olan yakınlıktır.

2. **Manevî yakınlık:** Ruhların ilişkisinden kinaye olarak bütün Âdemoğulları hakkında sabit olan ve taakkuk eden yakınlıktır.

Abdullah Behçet'e göre, sıla-i rahimi her iki grup için yapmak vacip olur. O, manevi akrabaların haklarına daha ziyade riayet edilmesi gerektiği kanaatindedir. Akrabalara karşı yapılması gereken vazifeler üzerinde de duran Abdullah Behçet'e göre, kan bağı bulunan akrabalara karşı yapılması gereken vazifeler:

a) Allah'ın üzerine verdiği vazifeleri yerine getirdikten sonra, ana-babaya şefkat vazifesini gerçekleştirmek.

b) Akrabaların hukukuna riayet etmek.

Manevi yakınlık içinde olan Müslümanlara karşı yapılması gerekenler ise:

a) Öğretmen ve hocaların haklarına riayet etmek.

b) Komşu ve mesai arkadaşlarının haklarına riayet etmek.

⁴¹ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 111-112.

⁴² Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 88.

c) Misafirin hukukuna riayet etmek. Çünkü misafir Allah katından bir emanettir.

d) İsteyenin hakkına riayet etmek. Cenabı Hak: "Bir şey isteyen engellemen" ⁴³ buyururken, Hz. Peygamber (s.a.v.) de: "İsteyen isterse bir at üstünde gelsin, ona hakkını ver" ⁴⁴ öğütünde bulunmaktadır.

e) Şefaatinin hakkına riayet de önemli haklardandır. ⁴⁵

Abdullah Behçet, adaletin kısımlarından olan tevekkül ile ilgili de şu sözlere yer vermektedir: "İnsan gücünün yetmediği işlerde gayret ve çalışmayı terk etmelidir." Başka bir ifadeyle, kalbin, sebeplerden Allah'a yönelmesi ve bütün isteklerin de Allah'tan istenmesidir. Abdullah Behçet'e göre, her kim işlerini Allah'a havale eder ve hakkında ortaya çıkan her şeyde İlahi inayete itaat ederse, o kimsenin işleri ve faaliyetleri düzenli bir hale gelir. ⁴⁶

Abdullah Behçet'in bu tevekkül anlayışı, bu gün hiçbir teşebbüste bulunmayarak her şeyi Allah'tan bekleyen bir anlayışla büyük ölçüde örtüşmektedir. Hâlbuki İslâm'ın ön gördüğü tevekkül, elimizden geleni yapıp bütün sebeplere sarılarak daha sonrasını, işimizin gerçekleşmesi ve gelişmesini Allah'a havale etmektir. Çünkü gerçek yaratıcı O'dur. O, son aşamada neyi ister ve dilerse o gerçekleşir.

Abdullah Behçet, Allah ve Resulüne itaati her şeyin başı saymaktadır. Allah ve Resulüne itaat ise, dini hükümler, Allah'ın takdir ettikleri ve Hz. Peygamber'in din adına bizden istediklerini iyi bir şekilde benimseyip, itaat etmekten, gereğini yerine getirmekten ibarettir. Çünkü Allah katında gerçek din İslâm'dır ve insandan İslâm'dan başka bir din kabul edilmeyecektir. Kim ki İslâm dışında bir din seçerse, onun dini asla ka-

⁴³ Duha, 93/10.

⁴⁴ Ebû Davûd, Zekât 33.

⁴⁵ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 88-100.

⁴⁶ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 04-105.

bul görmeyecektir. ⁴⁷ Zira kim Müslüman olmuş olursa, o yüzünü Allah'a dönmüş olur. Burada Hz. Peygamber'in de çok büyük bir yeri vardır. Zira kim O Peygambere uyar, itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur. ⁴⁸ Çünkü o konuşunca nefisinden kendi hevasından konuşmaz. Onun konuştuğu ilahi vahiyden başka bir şey değildir. ⁴⁹

Abdullah Behçet de diğer klasik İslâm ahlâkçılarında olduğu gibi bütün iyi ve kötü davranışları nefsin değişik halleri ve kuvvetlerinden çıkarmaktadır. Bu ahlâkçılar, başta dört temel fazilet olmak üzere, diğer iyi hasletleri de dört temel fazilete dayandırarak ortaya koymaya ve temellendirmeye çalışmışlardır. Yine bu iyi ahlâk/iyi huylar yanında, insanların kaçınmaları gereken kötü huyları da nefsin üç kuvvetinin aşırılık veya eksikliğinden önce altı kötü huy, bir de adaletin zıddı olan zulmü de buna katmak suretiyle birçok kötü huy ve ahlâken hoş karşılanmayan fiiller de bu seriye katılmıştır. Çünkü nefsin üç kuvvetinin ifrat ve tefritinden cerbeze-kabavet, tehevür-cübün (korkaklık), fücur-hamud ve bir de zulüm olmak üzere yedi temel kötü huy, diğer kötülüklerin anası durumundadır. Bütün diğer kötülükler de bunlardan doğmaktadır; yani bu kötü haller, huyun değişik kısımlarıdır.

5- Kötü Ahlâk veya Kötü Huylar

Akıl kuvvetinin ifratı cerbeze, tefriti ise gabavet/kabalık reziletidir. Cerbeze; hakkı, batıl; hayrı, şer; batılı, hak; şerri, hayır gösterebilecek bir güçtür. Cerbenin bir çeşidi vardır o da hayrettir. ⁵⁰

Gabavet ise; manayı kavrama yeteneği olmayan bir kuvvettir ve hikmet-i ameliyece fikir kuvvetinin tefrite yönelmesinden/meyletmesinden meydana gelir. Bu doğuştan gelen bir

⁴⁷ Âl-i İmrân, 3/ 85.

⁴⁸ en-Nisâ, 4/80.

⁴⁹ en-Necm, 53/3, 4; Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 105-106.

⁵⁰ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 113-114.

özellik olmayıp, kötü alışkanlık ve boş vakitten meydana gelen kabalık ve anlayışsızlıktır. Çünkü Abdullah Behçet'e göre, yaratılıştan olduğu zannedilen kalp körlüğü, çoğunlukla eğitim yoluyla kaldırılıp yok edilmekte ve yine yaratılıştan olduğu bilinen zekâ ve akıl kuvvetinin de uzun süre terk edilmesi ve kullanılmaması sebebiyle yok olduğu görülmektedir. Abdullah Behçet'e göre anlayışsızlık ve kabalığın iki nedeni vardır. Bunlar: Cehl-i basit ve chehl-i mürekkeptir.⁵¹

Ona göre **Cehl-i Basit**; ilmi mümkün olan bir şeyi bilme hastalığıdır; fakat bu hastalığın sahibi bunun farkındadır; ancak hastalığını gidermeye, tedavi etmeye çalışmaz ve cehalette ısrar ederse, "Onlar sapkınlıkta olan hayvanlar gibidir"⁵² ayetinin sırrına muhatap olarak hayvanlar mertebesine düşmüş olurlar. Hiçbir fazilet ilimsiz olmadığı için "...Rabbim! Benim ilmimi artır de"⁵³ ayeti gereğince en çok bilgi sahibi olan Resulullah (s.a.v.) bile daha fazla bilgi öğrenmekle sorumlu tutulmuştur.⁵⁴

Cehl-i Mürekkep: Yanlış bir şeyi, doğru bildiğini zannetmektir. Bunun aslı ise, gerçeğe uygun olmayan şeye doğruymuş gibi inanmaktır. Bu hastalığa yakalanan kimse kendisini âlim sanır. Hâlbuki bu insanlar bilmez, bilmediğini de bilmezler. Aksine her şeyi bildiklerini sanırlar. Bu katmerli cehalet hastalığının tedavisinde ruh ve ahlâk tabipleri aciz ve çaresizdirler. Yani bu hastalığın tedavisi mümkün değildir. Eğer bir tedavi düşünülecekse riyaziyata (matematik'e) devam etmek işi biraz da olsa kolaylaştırabilir. Hesap ve geometrinin zevkine vardırıp bazı öncüller yardımıyla tedricen de olsa chehl-i basit seviyesine indirilebilir. Şimdilik en uygun ilaç bu olabilir; daha sonraki aşamada da başka çareler araştırılabilir.⁵⁵

⁵¹ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 115-116.

⁵² A'raf, 7/179; Fırkan, 25/44.

⁵³ Tâhâ, 20/114.

⁵⁴ A Behçet, *a.g.e.*, s. 116-117.

⁵⁵ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 118-119.

Gazap kuvvetinin ifratından tehevvür, tefritinden ise cübün/korkaklık rezileti doğar. Tehevvür; aklın izin vermediği tehlikeye nefsi yönlendirici kuvvettir. Tehevvürün on çeşidi vardır. Bunlar:

1. Aceb/Taaccüb, 2. Kibir, 3. İftihar, 4. Mera'/Husûmet, 5. Licac, 6. Mizah, 7. İstihza, 8. Gadr, 9. Deym (intikam kastıyla başkasına zulmetmek), 10. Münafeset, 11. Gadab (öfke).

Bir diğer kötü huy ise korkaklıktır. Korkaklık, aklın iyi ve hayır olarak gördüğü bir şeye cesaret gösterememektir. Başka bir ifadeyle, intikama ilk hamle yapılmak istendiği zamanda nefsin bu hareketten geri durmasıdır.

Abdullah Behçet'e göre "korkaklık", (kuvve-i gazabiyye) gazap kuvvetinin tefrit yönüne meylinde doğan bir rezilet/kötü davranıştır. Bu nefis hastalığının reddedilmesinin sebebi vardır. Bunlar:

1. İnsan nefesine hakaret ve zillet arız olmasına neden olur.
2. Kötü yaşayış.
3. Haklara halkta tama'/aşırı istek uyandırmasıdır ki, malın kaybedilmesine neden olur.
4. İşlerde sebatsızlık göstermek,
5. İşlerde tembellik ve kayıtsızlık göstermektir ki, fazilete zıtlık teşkil eder.
6. Zorla zulme meydan vermek,
7. Irz ve namusa hâlel getirmek,
8. Rezil ve alçak kimselerin sövme ve vurma, saldırma gibi söz ve fiillerine hedef olmak,
9. Utanma duygusunu zayıflatmak,
10. Mühim anlaşmaları bozma ve atıl kalmasına neden olmalıdır.⁵⁶

⁵⁶ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 138-139.

Şehvet kuvvetinin ifratından fücür, tefritinden ise hamûd rezileti doğar.

Fücûr; hayvanî lezzetlerden akıl ve dinin uygun ve caiz görmediği şeylere talip olan güçtür. Bunun bir kısmı vardır, o da hırstır.

Hırs ise; hayvanî lezzetlere ait işlere gereğinden fazla sarılmaktır. Nefsanî bir hastalık olan hırs ve fücürün helak edici yanını yok etmek için ilaç olarak; hayvanlarla ortak oluşu, az zamanda az lezzet, nefsin isteklerini düşünmek ve insana şehvet kuvvetinin verilisindeki hikmeti düşünmek, bunu faydalı hale dönüştürmek, hırs ve fücürden kendimizi uzaklaştırmak, salih amellerle meşgul olmak ve tabii isteklerden kaçınmaya çalışmak gerekir.

Nefsin hırsı, yeme ve içme ile alakalı ise bunun zararlarını düşünmek icap eder. İkinci olarak çok yeme ve içmenin sağlığa zararlı olduğunu düşünmeli, bu hususta "karın, her türlü devanın başıdır"; "Az yemek, sağlıktır"; "Çok yemek ise hastalık sebebidir." gibi hadisleri hatırdan çıkarmamak gerekir.⁵⁷

Hamûd ise; ihtiyarî olarak şehvet gücünün kullanılması ve tamamen şehvetten uzak durmaktır. Bunun kısmı/çeşidi ise batalettir. Yani yaratılışın hikmetini yok etmek, nefis ve bedenın yokluğu, hiçliği, şehvet gücünü tamamen yok edip cemadata/nesnelere benzemektir.

Bunun ilacı ise; çalışma ve gayretle, hemcinsiyle ilişkisini düşündürme ve bunların anlatılmasıyla tembelliğin kötü sonunu düşünmek ve duyurmakla olur.

Batalet, dünya işlerine ait ise, insanlar arası ilişkilerden ve diğer işlerden habersiz olduğu için kişinin helakinin ve neslin kesilmesinin sebebi olur; bu nedenle bundan uzaklaşmak gerekir. Çünkü "insana kendi çalıştığından başkası yoktur"⁵⁸ ve "herkesin kazancı kendisinedir."⁵⁹

⁵⁷ Bkz. Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 140-141.

⁵⁸ en-Necm, 53/39.

⁵⁹ En'am, 164; Ayrıca bkz. Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 143-144.

Abdullah Behçet'e göre, bir takım kötülüklerin birlikteliği ve bunların alışkanlık haline getirilmesi beraberinde bir takım kötü sıfatları doğurur. Abdullah Behçet bu sıfatların sekiz tane olduğunu belirtir. Bunları sırasıyla kısaca açıklayacak olursak:

1. **Hüzün:** Dünya nimetlerinin yok olması veya sonradan yok olması sebebiyle nefsin sıkışmasıdır. Hüzün, insanın aslı ve zarurî bir işi olmayıp kötü seçiminin sonucu istenilenin dışında gerçekleşen arızî bir haldir. Bunun kaynağı ise cehalet ve hırstır. Hadiste belirtildiği üzere: "İnsanoğlunun iki vadi dolusu altını ve gümüşü olsa bir üçüncüsünü ister..."⁶⁰

2. **Hased:** Başkasının nimetinin yokluğunu istemektir.

3. **Gıpta:** Başkasının nimeti gibi kendisinde de istemektir.

4. **Kizb:** Vakıya uygun olmayan sözdür.

5. **Tama':** Haksız yere başkalarının nimetlerini istemektir.

6. **Hıkd:** İntikam istemektir. Bunun kaynaklandığı rezilet ise tehevvür ve cehalettir.

7. **Sılf/Salefe:** Kendisinde olmayan şeyle başkasına üstünlük sağlamaktır. Bunun kaynağı ise yalan ve ucubtur.

8. **Nifak:** Kalpte olan hallerin aksini ortaya koymak ve açıklamaktır.⁶¹

Bir diğer kötü ahlâk/rezilet ise adaletin zıddı olan zulümdür. Zulüm; nefis-i natıkanın/akıl gücünün ifrat tarafından doğan bir kötülüktür.

Abdullah Behçet bir de ahlâka benzeyen keyfiyetlerden ve fazilete benzeyen reziletlerden söz eder.⁶²

⁶⁰ Buhârî, Rikâk, 10; Tirmizî, Zühd, 27, Menâkıb, 64; İbn Mâca, Zühd, 27; Dârimî, Rikâk, 62; Ahmed b. Hanbel 3/168.

⁶¹ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 145-156.

⁶² Bilgi için bkz. Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 161.

İnsan için ahlâkı mükemmelleştirme bir görev olarak verilmiştir. İyi ahlâkın korunması ve devam ettirilmesi için de önce kötü ahlâkın yok edilmesi gerekmektedir.

Abdullah Behçet'e göre iyi ahlâkın korunmasının dört yolu vardır:

1. İyi ahlâk ve iyi sıfatıyla vasıflanmış kimselerin sohbetlerinde bulunmak, şer ve heva ehliyle bir arada olmaktan kaçınmak.

2. Muteber, iyi kitapları okumak ve iyi meselelerle meşgul olmaya devam etmek.

3. İnsan olma sebebiyle var olanlarla birlikte olmak yanında, bir de yeni arkadaşlarla birlikteliği sürdürürken kişinin kendisi için atfedilen kusurlarını terk etmesi.

4. Dünyanın hakaret ve kötülüklerini düşünerek nefsi lezzetleri terk edip sabır ve riyazata önem vermek gerekir.

Abdullah Behçet; kötü ahlâkın yok edilme yolları üzerinde de durur ve bunları dört olarak sıralar:

1. Kötü ahlâka karşı iyi ahlâkı kazanmak.

2. Başkasından nefse gelenleri kıyaslayarak ve düşünerek kötü durum ve rezâletten, kötülükten korunup sakınmak.

3. Nefsi kuvvetler ifrat iken tefritin, tefritte iken de ifratın seçilmesi. Bu durumda diğer uçta kalmamak için orta yola dikkat etmek şarttır.

4. Nefsi lezzetleri terk ederek, mümkün olduğunca karıştırmaya elverişli olan gıdaları itidal ile kullanmalıdır.⁶³

6- Kötü Ahlâk ve Tedavi Çareleri (Yok Etme Yolları)

Abdullah Behçet, kötü ahlâkı ve bu ahlâkın bir araya gelmesinden sonra oluşan kötü sıfatları da açıklayıp, bu rezilet-

lerin yok edilme nedenleri üzerinde durduktan sonra, kötü ahlâkın yok edilmesi ve tedavi yolları üzerinde de durmaktadır. Önce bu tedavi yollarının her birini uzun uzun konunun geçtiği yerde açıklamakta, daha sonra da bu sonuç kısmında özet olarak bir tarafa kötü ahlâkı yazıp onun karşısına da onu yok etmenin çarelerini önermektedir. Sözü edilen kötü ahlâk isimleri ve onları yok etme çareleri şöyle sıralanmıştır:

Kötü Ahlâk İsmi: Bu Hastalıkları Yok Etme Çareleri

Hayret: Akli delilleri mantık usullerine tatbik veya beyni ilaçlarla tedavi etmek.

Cehl-i Basî: İlim erbabı ile sohbetir.

Cehl-i Mürekkeb: Nefsi lezzetlerden uzaklaşmak ve riyaziyat ilimleriyle araştırma yapmak ve ilim ehline ihtiyaç olduğunun gerekliliğine inanmaktır.

Ucb-Kibir: His eden duygulu varlıklara ihtiyacının olduğunu ve özellikle de nefsinin başlangıç ve sonunun olduğunu düşünmektir.

İftihar: Nesep ve şerefle övünmenin başkasının sıfatıyla, mal ve mevki ile övünmenin ise vefası olmayan bir şeyle övünmek olduğunu düşünmektir.

Riya ve Düşmanlık: Düzeni bozduğunu ve fesada sebep olduğunu düşünmektir.

Gadr-Zulüm-Hırsızlık: Dünyevi lezzetlerin hızla yok olduğunu düşünmektir.

Münafeset: Nefsin isteklerinin aşırısının çok büyük bir düşman olduğunu düşünmektir.

Korkaklık: İş zamanının zorunlu olması, öncelik ve sonralığının farkı olmadığını ve bütün eşyanın yok olabileceğini düşünmektir.

⁶³ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 164.

Hırs: Alçaklıkta diğer hayvanlara benzemek gibi bir duruma düşüleceğini düşünmek.

Batalet: Çalışanlarla beraber olup onların meclislerine devam, eser ve iyi hallerini araştırmak.

Hüzün: İnsani faziletleri elde etmekle dünyanın gösterişine aldılmaktan kaçınmak.

Haset ve Tama': Hırs ve cehaleti yok etmektir.

Hıkd (Kin- Haset): İnsanlar arasında olan hakiki kardeşliği düşünerek nefsin fenalıklarını defetmektir.

Kızb: Hakaret ve reziletin halk ve diğer büyükler arasında ortaya koyduğu kötülüğünü düşünmektir.

Self-Nifak: Yalan ve ucub defetmektir; yok etmektir.

Mizah (Şaka)- Alay: Vakar ve gerçeğe aykırı ve düşmanlık sebebi olduklarını düşünmektir.

Öfke ve Gadab: Öfkenin bilinen sebeplerini yok etmektir.⁶⁴

Abdullah Behçet, ahlâkî kemâlatı elde etmenin yolunun ahlâk olduğunu, ayrıca ahlâkî kemalata ulaşmada ve nefis terbiyesi işinde sufilerin de önemli bir yeri olduğunu, bu işi ise mürşit denilen uzman kişilerin yürüttüğünü, bu hususun ayrı bir ihtisas alanı olduğunu belirterek kitabını tamamlar.⁶⁵

Abdullah Behçet'in ahlâk ile ilgili bu eseri büyük ölçüde klasik ahlâk kitaplarına benzerlik göstermekte, birçok pratik ahlâk konularını çok çeşitli yönleriyle ele alıp çözümler önermektedir. Bu kitap o günün okullarında okutulmak üzere hazırlanmış bir ders kitabı özelliği taşımaktadır.

⁶⁴ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 165-166.

⁶⁵ Abdullah Behçet, *a.g.e.*, s. 166.

Kaynaklar

KUR'AN-I KERİM,

ABDULLAH BEHÇET, *Behçetü'l-Ahlâk*, İstanbul,1314,

ACLÛNÎ, *Keşfü'l-Hafâ'i ve Müzilu'l-İlbâs Ammâ İştihere mine'l-Ehâdisi alâ elsineti'n-Nâs*, Beyrut,1352 H.

AHMED b. HANBEL, *el-Müsned*, İstanbul,1981

Başvekâlet Osmanlı Arşivi DH. SAİD. Sicill-i Ahvâl Defteri nr. 22, s. 351-352

BUHARÎ, *Camii's-Sagîr*, Mısır,1373 H.

BUHARÎ, Ebu Abdillâh Muhammed b. İsmail, *el-Camii's-Sahîh*, İstanbul,1981.

DARİMÎ, Ebu Muhammed Abdillâh b. Abdurrahmân. *Sünenü'd-Dârimî*, İstanbul,1981.

Ebû DAVUD, Süleyman b. Esas es-Sicistani, *Sünen-i Ebî Davud*, İstanbul,1981.

GAZZÂLÎ, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, çev. A. Serdaroğlu, İstanbul,1973.

İBN MÂCE, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvinî, *Sünen-i İbn Mâce*, İstanbul,1981.

SÜYÛTÎ, *el-Câmiu's-Sagîr*, Beyrut 2004

TİRMİZÎ, Muhammed b. İsâ, *Sahîhu't-Tirmizî*, İstanbul,1981.